

Michał Sajewicz

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (Polska)

Maria Curie-Skłodowska University in Lublin (Poland)

e-mail: michal.sajewicz@poczta.umcs.lublin.pl

Odczasownikowe pejoratywne nazwy subiektów z formantem -ač w gwarach białoruskich okolic Narewki na Białostocczyźnie

Pejorative Deverbal Names of Subjects with the Formative -ač in Belarusian Dialects of the Narewka Area in Białystok Region

Аддзеяслоўныя пейратыўныя назвы суб'ектаў з фармантам -ач у беларускіх гаворках ваколіц Нараўкі на Беласточчыне

1. Część wstępna

1.1. Charakterystyka ogólna badanych gwar

Białostocczyzna stanowi niezwykle atrakcyjny teren badań językowych, w tym także słowotwórczych. Jest to obszar o charakterze typowo pogranicznym, ponieważ obejmuje ziemie położone na styku siedzib narodów słowiańskich z bałtyckimi. Przebiega także tędy linia zetknięcia się kilku narodów słowiańskich: polskiego, białoruskiego i ukraińskiego¹. Tę mozaikę narodowościową dopełniają mieszkający w kilku wsiach pod Sokółką Tatarzy oraz osiadli na Suwalszczyźnie Rosjanie staroobrzędowcy. Przez kilka stuleci znaczny odsetek mieszkańców Białostocczyzny stanowili Żydzi, którzy osiedlali się najczęściej w miastach i miasteczkach. Mniej liczni byli osadnicy niemieccy, którzy mieszkali głównie w północnej części regionu. Ukształtowany przez stule-

¹ J. Wiśniewski, *Osadnictwo wschodniej Białostocczyzny, geneza, rozwój oraz zróżnicowanie i przemiany etniczne*, „Acta Baltico-Slavica” 1977, IX, s. 7 i in.; *idem*, *Zarys dziejów osadnictwa na Białostocczyźnie*, [w:] *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostocczyzny*, t. 1, red. S. Glinka, A. Obrębska-Jabłońska, J. Siatkowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1980, s. 14; M. Sajewicz, *Zróżnicowanie etniczno-językowe wiejskiej społeczności prawosławnej Białostocczyzny w świetle badań naukowych oraz w oczach mieszkańców tego regionu*, [w:] *Język ukraiński: współczesność i historia*, red. F. Czyżewski, P. Hrycenko, Lublin 2003, s. 39.

cia układ sił został zmieniony w rezultacie masowej eksterminacji ludności żydowskiej w czasie II wojny światowej².

W wyniku specyficznych procesów osadniczych w przeszłości oraz szeregu czynników natury politycznej, administracyjnej i kościelnej została ukształtowana na Białostocczyźnie swoista struktura społeczna, etniczna i wyznaniowa miejscowego osadnictwa³. Nastąpiło także zróżnicowanie językowe tego regionu. Usytuowanie gwar na pograniczu polsko-białorusko-ukraińsko-litewskim znajduje oczywiście odbicie w ich strukturze. Łączą one w różnym nasileniu cechy właściwe każdemu z graniczących ze sobą języków⁴.

Okolice Narewki zamieszkują w przeważającej części potomkowie osadników pochodzących spod Wołkowyska, Świsłoczy, częściowo także Grodna, którzy w XVII wieku przekroczyli Narew, a następnie Narewkę, nad którą zetknęli się z przybyłą z Podlasia ludnością ukraińskojęzyczną⁵. Część mieszkańców badanego terenu stanowią ponadto białoruskizowani potomkowie osoczników, których rekrutowano w przeszłości do strzeżenia puszczy głównie spośród ludności ukraińskojęzycznej pochodzącej z południa, zza Puszczy Ładzkiej, a także potomkowie nabywców ziemi poobszarniczej w pierwszych latach ubiegłego stulecia. Ziemię tę przejmowali zarówno białoruskojęzyczni chłopci „zza wielkiej rzeki”, jak i ukraińskojęzyczni „z Podlasza”.

Znacznie skromniejsze było na badanym terenie osadnictwo polskie. Ludność polska przybywała nad Narew i Narewkę najczęściej z zachodniego Podlasia, Mazowsza, a nieraz z terenów bardziej odległych. W sumie jednak ich potomkowie stanowią nieznaczny odsetek miejscowej populacji.

Struktura etniczna ludności zamieszkałej w okolicach Narewki determinuje jej przynależność religijną. Potomkowie osadników ruskich są obecnie na ogół wyznawcami prawosławia, polskich – katolicyzmu.

Mieszkańcy badanego terenu są w przeważającej części dwujęzyczni. Prawosławni na co dzień posługują się gwarą białoruską, w kontaktach z osobami z zewnątrz używają najczęściej języka polskiego. Stopień znajomości języka polskiego jest zróżnicowany. Ludzie starsi posługują się nim niekiedy z trudem, natomiast pokolenie średnie, a zwłaszcza młodsze – dość swobodnie. Katolicy z kolei na co dzień najczęściej używają języka polskiego, nieraz także posługują się miejscową gwarą białoruską.

² M. Sajewicz, *Produktywne typy słowotwórcze dewerbalnych nazw agentywnych w gwarach białoruskich okolic Narewki i Białowieży na Białostocczyźnie*, „Slavia Orientalis” 1990, t. XXXIX, nr 3–4, s. 397.

³ J. Wiśniewski, *Zarys dziejów osadnictwa...*, s. 14; M. Sajewicz, *Zróżnicowanie etniczno-językowe...*, s. 41–49; *idem*, *Derywacja sufiksalna osobowych nazw subiektów w nadnarwiańskich gwarach białoruskich Białostocczyzny. Deverbativa, deadiectiva*, Lublin 2002, s. 32–33.

⁴ *Confer* np. *Atlas gwar wschodniosłowiańskich...*, mapa 1. *Główne linie podziału fonetycznego badanych dialektów Białostocczyzny*, s. 123; także mapy 2, 19, 22, 23, 24, 25, 26, 27 i in.; S. Glinka, *Granice językowe i przykłady zróżnicowania fonetycznego gwar białoruskich Białostocczyzny*, „Sprawozdania z Prac Naukowych Wydziału Nauk Społecznych PAN” 1960, R. III, z. 5, s. 36–45; E. Smułkowa, *Przykłady zróżnicowania morfologicznego gwar białoruskich Białostocczyzny*, „Sprawozdania z Prac Naukowych Wydziału Nauk Społecznych PAN” 1960, r. III, z. 5, s. 45–56; *eaed*, *Szkic systemów fonologicznych gwar Białostocczyzny wschodniej*, „Slavia Orientalis” 1968, t. XVII, nr 3, s. 415–418; M. Kondratiuk, *Wokalizm białorusko-ukraińskich gwar powiatu hajnowskiego*, „Slavia Orientalis” 1964, t. XIII, nr 3, s. 339–356; M. Sajewicz, *Zróżnicowanie etniczno-językowe...*, s. 49–53;

⁵ J. Wiśniewski, *Zarys dziejów osadnictwa...*, s. 23.

Gwary okolic Narewki i sąsiedniej Białowieży są najdalej na południe wysuniętymi gwarami białoruskimi Białostoczczyzny. Występują w nich: białoruskie akanie, dziękanie i ciekanie, miękkie spółgłoski przedniojęzykowo-zębowe przed *e* i *i*, twarde *c*, zaimek *hety* itp. Do badanych gwar przedostały się jednocześnie pewne elementy charakterystyczne dla gwar ukraińskich, np. stwardnienie spółgłosek wargowych przed *e*, przejście *e* w *i* w sylabach przedakcentowych⁶.

Mimo pewnych cech wskazujących na wpływ sąsiednich gwar ukraińskich gwary okolic Narewki są w swojej podstawie gwarami białoruskimi. Należą do południowo-zachodnich dialektów tego języka, które częściowo nawiązują do północno-zachodnich gwar ukraińskich⁷.

Wpływ języka polskiego na badane gwary był przez dłuższy czas nieznaczny, ponieważ ludność ruska osiadła nad Narwią i Narewką przez kilka stuleci żyła w całkowitej izolacji, zagubiona wśród lasów i mokradel. Życie toczyło się tu własnym trybem, a cywilizacja docierała powoli. Język polski zaczął odgrywać znacznie większą rolę w okresie międzywojennym, ale największe wpływy osiągnął dopiero po II wojnie światowej.

Zmiany, jakie zaszły na badanym terenie, znalazły oczywiście swoje odbicie w systemach miejscowych gwar, szczególnie w leksyce i słowotwórstwie. Zdecydowanie mniejsze są wpływy polskie w zakresie fonetyki i fleksji. Język polski oddziałuje obecnie na badane gwary przede wszystkim przez szkołę, telewizję, radio i prasę.

1.2. Cel, stan badań, materiał, metoda

Celem artykułu jest opis dewerbalnych pejoratywnych nazw subiektów z formantem -ač występujących w gwarach białoruskich okolic Narewki na Białostoczczyźnie.

W artykule zostanie dokonana analiza formalno-semantyczna około 220 derywatów zebranych w 20 wsiach należących do gminy Narewka, która jest położona w środkowo-wschodniej części województwa podlaskiego, w powiecie hajnowskim. Poddany analizie materiał słowotwórczy pochodzi z następujących miejscowości⁸:

Lp.	Miejscowość	Przynależność administracyjna	
		współcześnie	przed rozbiorem Polski
1.	Bernacki Most	wieś, gm. Narewka, pow. hajnowski	woj. brzeskie
2.	Eliaszuki	wieś, gm. Narewka, pow. hajnowski	enklawa pow. grodzieńskiego woj. trockiego ⁸

⁶ Confer przypis 4.

⁷ M. Sajewicz, *O białorusko-ukraińskiej granicy językowej na Białostoczczyźnie*, „Rozprawy Slawistyczne” 1997, t. 12, s. 91–107.

⁸ Enklawę pow. grodzieńskiego woj. trockiego w pow. wołkowyskim woj. nowogródzkiego stanowiły dobra Narewka, które w XVI w. były własnością m.in.: Chodkiewiczów, Massalskich, Karpów. Obejmowały one ziemie leżące między Narwią a Narewką, zwane niegdyś Puszcza Narewką. Confer: D. Michałuk, *Dobra i miasteczko Narewka na tle dziejów regionu (do końca XIX wieku)*, Białystok-Narewka 1997, s. 16.

3.	Grodzisk	wieś, gm. Narewka, pow. hajnowski	enklawa pow. grodzieńskiego woj. trockiego
4.	Guszczewina	wieś, gm. Narewka, pow. hajnowski	woj. brzeskie
5.	Lewkowo Nowe	wieś, gm. Narewka, pow. hajnowski	enklawa pow. grodzieńskiego woj. trockiego
6.	Lewkowo Stare	wieś, gm. Narewka, pow. hajnowski	enklawa pow. grodzieńskiego woj. trockiego
7.	Masiewo Stare	wieś, gm. Narewka, pow. hajnowski	woj. brzeskie
8.	Michnówka	wieś, gm. Narewka, pow. hajnowski	enklawa pow. grodzieńskiego woj. trockiego
9.	Mikłaszewo	wieś, gm. Narewka, pow. hajnowski	enklawa pow. grodzieńskiego woj. trockiego
10.	Narewka	wieś, gm. Narewka, pow. hajnowski	woj. brzeskie
11.	Nowiny	kol. wsi Lewkowo Stare, gm. Narewka, pow. hajnowski	enklawa pow. grodzieńskiego woj. trockiego
12.	Ochrymy	wieś, gm. Narewka, pow. hajnowski	woj. podlaskie
13.	Olchówka	wieś, gm. Narewka, pow. hajnowski	woj. brzeskie
14.	Podlewkowie	wieś, gm. Narewka, pow. hajnowski	woj. brzeskie
15.	Siemianówka	wieś, gm. Narewka, pow. hajnowski	enklawa pow. grodzieńskiego woj. trockiego
16.	Skupowo	wieś, gm. Narewka, pow. hajnowski	woj. brzeskie
17.	Słobódka	przys. wsi Nowa Łuka, gm. Narewka, pow. hajnowski	enklawa pow. grodzieńskiego woj. trockiego
18.	Suszczy Borek	przys. wsi Podlewkowie, gm. Narewka, pow. hajnowski	woj. brzeskie
19.	Tarnopol	wieś, gm. Narewka, pow. hajnowski	enklawa pow. grodzieńskiego woj. trockiego
20.	Zablóczyzna	wieś, gm. Narewka, pow. hajnowski	woj. brzeskie

W pracy wykorzystano wyłącznie materiały zebrane przez autora podczas eksploatacji terenowych, które przeprowadzono w latach 2011–2014. W 2015 roku materiały były wielokrotnie weryfikowane i uzupełniane.

W pracy zastosowano synchroniczną metodę opisu derywatów. Analizie słowotwórczej poddano, zgodnie z postulatami współczesnego słowotwórstwa synchronicznego, wyłącznie derywaty o strukturze przejrzystej, aktualnie motywowane. Wyraz motywujący i motywowany pozostają ze sobą w stosunku jasnym, oczywistym, dlatego też formant słowotwórczy w zgromadzonym materiale daje się wyodrębnić bez uciekania się do analizy etymologicznej. Motywacja słowotwórcza jest rozumiana zgodnie z interpretacją Renaty Grzegorzyczkowej i Jadwigi Puzyniny⁹ oraz Igora Stiepanowicza Ułuchanowa¹⁰.

⁹ R. Grzegorzyczkowa, J. Puzynina, *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego, Rzeczowniki sufiksalne rodzime*, Warszawa 1979, s. 9–10, 41–48.

¹⁰ И. Улуханов, *Словообразовательная мотивация и её виды*, „Известия АН СССР”, Серия литературы и языка 1971, 30, вып. 1, Москва, с. 37–46; *idem*, *Словообразовательная семантика в русском языке и принципы её описания*, Москва 1977.

Podstawę teoretyczną opracowania stanowi dorobek polskiej szkoły słowotwórczej, której przedstawiciele bezpośrednio nawiązują do teorii słowotwórczej Giergija Osipowicza Winokura¹¹, por. np. Grzegorzczukowa¹², Grzegorzczukowa i Puzynina¹³, Maria Brodowska-Honowska¹⁴, Maria Honowska¹⁵, Roman Laskowski¹⁶, Alicja Nagórko¹⁷, Hanna Jadacka¹⁸. Uwzględniono ponadto bogaty dorobek w zakresie słowotwórstwa synchronicznego językoznawców rosyjskich¹⁹, czeskich²⁰, słowackich²¹, ukraińskich²², białoruskich²³ i bułgarskich²⁴.

Przy opisie poszczególnych derywatów zostanie zwrócona szczególna uwaga na:

- a) liczebność TS;
- b) aktywność TS;
- c) dystrybucję FS;
- d) specjalizację semantyczną FS;
- e) neutralizację opozycji między nazwami subiektów a innymi rolami semantycznymi;
- f) aspektową wartość derywatów;
- g) czasową wartość derywatów;
- h) zjawiska morfonologiczne towarzyszące procesowi derywacji;
- i) opis tendencji słowotwórczych w zakresie badanej kategorii derywatów.

¹¹ Г. О. Винокур, *Заметки по русскому словообразованию*, [в:] *Избранные работы по русскому языку*, Москва 1959, с. 419–442.

¹² R. Grzegorzczukowa, *Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe*, Warszawa 1979.

¹³ R. Grzegorzczukowa, J. Puzynina, *op. cit.*

¹⁴ M. Brodowska-Honowska, *Zarys klasyfikacji polskich derywatów*, Wrocław 1967.

¹⁵ M. Honowska, *Ewolucja metod polskiego słowotwórstwa synchronicznego (w dziesięcioleciu 1967–1978)*, Wrocław 1979.

¹⁶ R. Laskowski, *Derywacja rzeczowników w dialektach laskich*, cz. 1, *Abstracta, collectiva, diminutiva, augmentativa*, Wrocław 1966; *idem*, *Derywacja rzeczowników w dialektach laskich*, cz. 2, *Rzeczowniki z formantem w funkcji przedmiotowej*, Wrocław 1971.

¹⁷ A. Nagórko, *Zarys gramatyki polskiej (wraz ze słowotwórstwem)*, Warszawa 1998.

¹⁸ H. Jadacka, *System słowotwórczy polszczyzny (1945–2000)*, Warszawa 2001.

¹⁹ В. В. Лопатин, *Русская словообразовательная морфемика, Проблемы и принципы описания*, Москва 1977; И. С. Улуханов, *Словообразовательная семантика...*; Е. А. Земская, *Современный русский язык. Словообразование*, Москва 1973; *eadem*, *Словообразование как деятельность*, Москва 1992; А. И. Моисеев, *Основные вопросы словообразования в современном русском литературном языке*, Ленинград 1987; В. Н. Немченко, *Современный русский язык. Словообразование*, Москва 1984.

²⁰ M. Dokulil, *Tvoření slov v češtině*, 1. *Teorie odvozování slov*, Praha 1962, tłum. pol. *Teoria derywacji*, Wrocław 1979.

²¹ J. Horecký, *Slovotvorná sústava slovenčiny*, Bratislava 1959.

²² І. І. Ковалик, *Вчення про словотвір*, Львів 1958.

²³ Л. М. Шапун, *Словаўтварэнне*, Мінск 1978; А. А. Лукашанец, *Словаўтварэнне і граматыка*, Мінск 2001; *idem*, *Праблемы сучаснага беларускага словаўтварэння*, Мінск 2013.

²⁴ М. Тетовска-Троева, *Отглаголни имена за лица в българските говори. Nomen agentis*, София 1988.

Badanie czasowej i aspektowej wartości derywatów wymaga uwzględnienia kontekstów, tj. użycia nazw w wypowiedziach informatorów.

Derywacja odczasownikowych pejoratywnych nazw subiektów w gwarach białoruskich okolic Narewki zostanie ukazana na tle innych gwar, w pierwszym rzędzie białoruskich, częściowo także ukraińskich, w mniejszym stopniu polskich, jak również w porównaniu ze stanem w białoruskim, ukraińskim i polskim języku literackim.

2. Odczasownikowe pejoratywne nazwy subiektów z formantem *-ač*

2.1. Słownik derywatów

<i>abz'ir'ač</i> /1/ ≤ <i>abz'ir'ac</i> 'brutalnie zabierać coś komuś, pozbawiać kogoś czegoś'
<i>abz'ir'ač</i> /2/ ≤ <i>abz'ir'ac</i> 'rujnować kogoś, zmuszając do zapłacenia dużej sumy'
<i>abm'anuvač</i> ≤ <i>abm'anuvac</i> 'oszukiwać, okłamywać'
<i>abzyv'ač</i> ≤ <i>abzyv'ac</i> 'obrzucać kogoś obelgami, wyzwiskami'
<i>ab'ir'ač</i> ≤ <i>ab'ir'ac</i> 'okradać, pozbawiać kogoś jego własności'
<i>ab'iv'ač</i> /1/ ≤ <i>ab'iv'ac</i> 'strącać w pośpiechu owoce z drzew, najczęściej kijem'
<i>ab'iv'ač</i> /2/ ≤ <i>ab'iv'ac:e</i> 'objąć się, próżnować'
<i>adb'ir'ač</i> ≤ <i>adb'ir'ac</i> 'odbierać coś komuś, rabować'
<i>adb'iv'ač</i> ≤ <i>adb'iv'ac:e</i> 'bronić się, podejmując z kimś walkę'
<i>akrad'ač</i> ≤ <i>akrad'ac</i> 'okradać kogoś lub coś'
<i>aps'ir'ač</i> /1/ ≤ <i>aps'ir'ac</i> 'zanieczyszczać kałem'
<i>aps'ir'ač</i> /2/ ≤ <i>aps'ir'ac</i> 'źle mówić o kimś, obmawiać, oczerniać'
<i>aš'ukuvač</i> ≤ <i>aš'ukuvac</i> 'kłamać, oszukiwać'
<i>barmat'ač</i> ≤ <i>barmat'ac</i> 'mamrotać, mówić niewyraźnie, niezrozumiale'
<i>bazyr'ač</i> ≤ <i>b'azyrac</i> 'bazgrać, pisać, rysować niedbale'
<i>bl'av'ač</i> ≤ <i>bl'av'ac</i> 'wymiotować, mieć torsje'
<i>bl'usk'ač</i> /1/ ≤ <i>bl'uskac</i> 'zerkać, spoglądać'
<i>bl'usk'ač</i> /2/ ≤ <i>bl'uskac</i> 'mrugać, szybko zamykać i otwierać oczy'
<i>brax'ač</i> /1/ ≤ <i>brax'ac</i> 'mówić dużo i bez sensu'
<i>brax'ač</i> /2/ ≤ <i>brax'ac</i> 'kłamać, mówić nieprawdę'
<i>brask'ač</i> ≤ <i>br'askac</i> 'stukać, powodować dźwięk, uderzając czymś o twardy przedmiot'
<i>braskat'ač</i> ≤ <i>braskat'ac</i> 'stukać'
<i>brazy'ač</i> ≤ <i>brazy'ac</i> 'stukać, powodować dźwięk, uderzając czymś o twardy przedmiot'
<i>brazyat'ač</i> ≤ <i>brazyat'ac</i> 'stukać'
<i>bryk'ač</i> ≤ <i>br'ykac</i> 'żywiolowo biegać, podskakując, swawolić'
<i>bryz'ač</i> ≤ <i>br'yzrac</i> 'pryskać, oblewać'
<i>bubn'ač</i> /1/ ≤ <i>bubn'ic</i> 'mocno uderzać, stukać'
<i>bubn'ač</i> /2/ ≤ <i>bubn'ic</i> 'powtarzać coś wielokrotnie, rozgłaszać'
<i>b'iy'ač</i> ≤ <i>b'ëyac</i> 'być w ciągłym ruchu, spieszyć się'
<i>b'imb'ač</i> ≤ <i>b'imbac</i> 'bimbać, unikać pracy, leniuchować'
<i>ckav'ač</i> /1/ ≤ <i>ckav'ac</i> 'szczuć, podjudać psa do zaatakowania kogoś'

<i>ckav'ač</i> /2/ ≤ <i>ckav'ac</i> 'szczuć, podburzać przeciw komuś, prowokować'
<i>c'ay'ač</i> ≤ <i>c'ayac:e</i> 'włóczyć się, chodzić bez celu'
<i>c'auk'ač</i> ≤ <i>c'aukac</i> 'natrętnie mówić'
<i>dak'azuvač</i> ≤ <i>dak'azuvac</i> 'dokazywać, psocić, płać figle'
<i>dapt'ač</i> ≤ <i>dapt'ac:e</i> 'kręcić się pod nogami'
<i>dłup'ač</i> /1/ ≤ <i>dłup'ac</i> 'dłubać (w nosie)'
<i>dłup'ač</i> /2/ ≤ <i>dłup'ac:e</i> 'guzdrać się'
<i>drap'ač</i> /1/ ≤ <i>dr'apac</i> 'drapać, ranić kogoś'
<i>dmuχ'ač</i> ≤ <i>dm'uχac</i> 'mieć stosunek seksualny z kimś'
<i>drap'ač</i> /1/ ≤ <i>dr'apac</i> 'drapać kogoś'
<i>drap'ač</i> /2/ ≤ <i>dr'apac:e</i> 'drapać się, drapać samego siebie'
<i>drym'ač</i> ≤ <i>drym'ac</i> 'drzemać, zapadać w drzemkę'
<i>dryp'ač</i> ≤ <i>dr'ypac</i> 'iść ociężale, z trudem'
<i>dryst'ač</i> ≤ <i>dryst'ac</i> 'mieć rozwolnienie, biegunkę'
<i>dynd'ač</i> ≤ <i>d'yndac</i> 'niezgrabnie chodzić, powłócząc nogami'
<i>zyγ'ač</i> ≤ <i>zyγ'ac</i> 'skakać, iść podskakując'
<i>z'auγ'ač</i> /1/ ≤ <i>z'auγac</i> 'natrętnie mówić'
<i>z'auγ'ač</i> /2/ ≤ <i>z'auγac</i> 'pyskować'
<i>z'auk'ač</i> /1/ ≤ <i>z'aukac</i> 'natrętnie mówić'
<i>z'auk'ač</i> /2/ ≤ <i>z'aukac</i> 'pyskować'
<i>gamz'ač</i> ≤ <i>g'omzac</i> 'gnieść, gmatwać coś'
<i>gl'am'ač</i> ≤ <i>gl'amac</i> 'męczyć, dręczyć, maltretować kogoś'
<i>gvac'ač</i> /1/ ≤ <i>gv'ecac</i> 'paparać, brudzić'
<i>gvac'ač</i> /2/ ≤ <i>gv'ecac</i> 'paparać, partaczyć'
<i>gvac'ač</i> /3/ ≤ <i>gv'ecac:e</i> 'grzebać się przy czymś'
<i>χark'ač</i> ≤ <i>χ'arkac</i> 'pluć, odchrząkując'
<i>χav'ač</i> ≤ <i>χav'ac</i> 'chować, ukrywać coś przed innymi'
<i>χl'apt'ač</i> /1/ ≤ <i>χl'apt'ac</i> 'łapczywie pić'
<i>χl'apt'ač</i> /2/ ≤ <i>χl'apt'ac</i> 'nadużywać alkoholu'
<i>χl'ip'ač</i> ≤ <i>χl'ipac</i> 'chlipać, cicho płakać, pociągając nosem'
<i>χrap'ač</i> ≤ <i>χraps'c'i</i> // <i>χr'apac</i> 'chrapać'
<i>χryp'ač</i> ≤ <i>χryp'éc</i> 'chrypieć, mówić z chrypką w głosie'
<i>γayat'ač</i> ≤ <i>γayat'ac</i> 'głośno się śmiać'
<i>γalad'ač</i> ≤ <i>γalad'ac</i> 'głodować, cierpieć głód'
<i>γamz'ač</i> ≤ <i>γ'omzac</i> 'gmatwać, gnieść coś'
<i>γark'ač</i> ≤ <i>γ'arkac</i> 'pyskować, mówić zaczepnie, bezczelnie'
<i>γn'iv'ač</i> ≤ <i>γn'ėvac:e</i> 'gniewać się, obrażać się na innych'
<i>jab'ač</i> /1/ ≤ <i>jab'ac</i> // <i>japs'c'i</i> 'mieć stosunek seksualny z kimś'
<i>jab'ač</i> /2/ ≤ <i>jab'ac:e</i> 'uprawiać seks'
<i>katup'ač</i> /1/ ≤ <i>katup'ac</i> 'dłubać (w nosie)'
<i>katup'ač</i> /2/ ≤ <i>katup'ac</i> 'nieumiejętnie orać, spulchniać ziemię'
<i>katup'ač</i> /3/ <i>katup'ac:e</i> 'dłubać przy czymś, zajmować się czymś'
<i>katup'ač</i> /4/ ≤ <i>katup'ac:e</i> 'guzdrać się, robić coś bardzo wolno'

<i>kam'anduvač</i> ≤ <i>kam'anduvac</i> 'przewodzić jakiejś grupie, często przestępczej'
<i>kamzyt'ač</i> ≤ <i>kamzyt'ac</i> 'łaskotać'
<i>kap'ač</i> ≤ <i>k'opac</i> 'kopać kogoś lub coś'
<i>kauz'ač</i> ≤ <i>k'ouzac:e</i> 'ślizgać się, np. po lodzie, oblodzonym chodniku'
<i>klynd'ač</i> ≤ <i>klyndac</i> 'niezgrabnie chodzić, powłócząc nogami'
<i>klyp'ač</i> ≤ <i>klypac</i> 'iść ociężale'
<i>krut'ač</i> ≤ <i>kruc'ic:e</i> 'sprytnie, często nieuczciwie załatwiać sprawy'
<i>kryk'ač</i> ≤ <i>kryč'ac</i> 'głośno krzyczeć'
<i>kul'γ'ač</i> ≤ <i>kul'γ'ac</i> 'kuleć, utykać na nogę'
<i>kurv'ač</i> ≤ <i>k'urvic:e</i> 'łajdaczyć się, prowadzić niemoralne, rozpustne życie'
<i>kvenk'ač</i> ≤ <i>kv'enkac</i> 'kwękać, cicho popłakując, utyskiwać'
<i>lamat'ač</i> ≤ <i>lamat'ac</i> 'łomotać, mocno, gwałtownie stukać'
<i>lapat'ač</i> /1/ ≤ <i>lapat'ac</i> 'intensywnie stukać'
<i>lapat'ač</i> /2/ ≤ <i>lapat'ac</i> 'szybko mówić'
<i>laskat'ač</i> ≤ <i>laskat'ac</i> 'łaskotać'
<i>łyač</i> ≤ <i>lyac</i> 'kłamać, oszukiwać'
<i>typ'ač</i> /1/ ≤ <i>l'ypac</i> 'zerkać, spoglądać'
<i>typ'ač</i> /2/ ≤ <i>l'ypac</i> 'mrugać okiem, powieką'
<i>mac'uy'ač</i> ≤ <i>mac'uy'ac:e</i> 'kłać, przeklinać'
<i>maχ'ač</i> ≤ <i>maχ'ac</i> 'machać, wymachiwać rękami'
<i>maml'ač</i> /1/ ≤ <i>m'eml'ac</i> 'długo coś przeżuwać'
<i>maml'ač</i> /2/ ≤ <i>m'eml'ac</i> 'robić coś niezdarnie'
<i>mandr'ač</i> ≤ <i>m'ondryc:e</i> 'mądrzyć się, wymądrzać się'
<i>mary'ač</i> /1/ ≤ <i>m'oryac</i> 'często mrugać'
<i>mary'ač</i> /2/ <i>m'oryac</i> 'natrętnie puszczać do kogoś oko'
<i>marmat'ač</i> ≤ <i>marmat'ac</i> 'mamrotać, mówić niewyraźnie'
<i>mat'ač</i> ≤ <i>mat'ac</i> 'kręcić, kombinować'
<i>maz'ač</i> /1/ ≤ <i>m'azac</i> 'mazać, brudzić'
<i>maz'ač</i> /2/ <i>m'azac</i> 'bazgrać, niechlujnie pisać, malować'
<i>maz'ač</i> /3/ ≤ <i>m'azac:e</i> 'brudzić się'
<i>ml'ask'ač</i> ≤ <i>ml'ask'ac</i> 'mlaskać przy jedzeniu'
<i>mumr'ač</i> ≤ <i>m'umrac</i> 'mamrotać, niewyraźnie mówić coś pod nosem'
<i>murz'ač</i> /1/ ≤ <i>m'urzac</i> 'brudzić coś, plamić'
<i>murz'ač</i> /2/ ≤ <i>m'urzac:e</i> 'brudzić się'
<i>nab'ir'ač</i> ≤ <i>nab'ir'ac</i> 'nabierać, oszukiwać'
<i>namaul'ač</i> ≤ <i>namaul'ac</i> 'namawiać kogoś do złego'
<i>narvav'ač</i> ≤ <i>narvav'ac</i> 'denerwować kogoś'
<i>naryk'ač</i> ≤ <i>naryk'ac</i> 'narzekać, skarżyć się, żalić, psioczyć'
<i>nastaul'ač</i> ≤ <i>nastaul'ac</i> 'wzbudzać w kimś określone emocje w stosunku do kogoś'
<i>nas'm'ix'ač</i> ≤ <i>nas'm'ix'ac:e</i> 'naigrywać się, śmiać się z kogoś'
<i>nav'iv'ač</i> ≤ <i>nav'ivac</i> 'bajdurzyć'
<i>n'uχ'ač</i> ≤ <i>n'uχac</i> /1/ 'natrętnie wachać'
<i>n'uχ'ač</i> ≤ <i>n'uχac</i> /1/ 'węszyć'

<i>padbr'ežuvač</i> ≤ <i>padbr'ežuvac</i> 'kadzić'
<i>padb'ir'ač</i> ≤ <i>padb'ir'ac</i> 'podkradać coś komuś'
<i>padyl'ad'ač</i> ≤ <i>padyl'ad'ac</i> 'podglądać kogoś'
<i>padryyz'ač</i> ≤ <i>padryyz'ac</i> 'szkodzić komuś, działać na czyjąś szkodę'
<i>padl'izuvač</i> ≤ <i>padl'izuvac:e</i> 'podlizywać się komuś'
<i>padm'anuvač</i> ≤ <i>padm'anuvac</i> 'okłamywać, oszukiwać'
<i>padm'azuvač</i> ≤ <i>padm'azuvac</i> 'wręczać łapówkę'
<i>padm'oryuvač</i> ≤ <i>padm'oryuvac</i> 'natarczywie mrugać do kogoś'
<i>padrabl'ač</i> ≤ <i>padrabl'ac</i> 'podrabiać coś, fałszować'
<i>padryv'ač</i> ≤ <i>padryv'ac</i> 'natarczywie podrywać dziewczyny'
<i>paž:yg'ač</i> ≤ <i>paž:yg'ac</i> 'prowokować, intrygować'
<i>paž:eg'uvač</i> ≤ <i>paž:eguvac</i> 'prowokować, podstępnie działać dla osiągnięcia swojego celu'
<i>paγan'ač</i> ≤ <i>paγan'ac</i> 'poganiać kogoś, ponaglać'
<i>pak'idač</i> /1/ ≤ <i>pak'id'ac</i> 'zostawiać, gubić'
<i>pak'idač</i> /2/ ≤ <i>pak'id'ac</i> 'rozwódzić się z żonami, zostawiać kolejne żony'
<i>pap'ix'ač</i> ≤ <i>pap'ix'ac</i> 'popychać kogoś'
<i>part'ač</i> ≤ <i>p'orc'ic</i> 'psuć, partaczyć coś'
<i>pat'akuvač</i> ≤ <i>pat'akuvac</i> 'potakiwać, zgadzać się ze wszystkim'
<i>patkrad'ač</i> ≤ <i>patkrad'ac</i> 'podkradać coś komuś'
<i>patk'uruvač</i> ≤ <i>patk'uruvac</i> 'popalać papierosy w zbyt młodym wieku'
<i>patk'id'ač</i> ≤ <i>patk'id'ac</i> 'złośliwie podrzucać coś komuś'
<i>patpal'ač</i> ≤ <i>patp'al'uvac</i> 'podpalać coś, np. budynki'
<i>patp'al'uv'ač</i> ≤ <i>patp'al'uvac</i> 'podpalać coś, np. budynki'
<i>patp'ir'ač</i> ≤ <i>patp'ir'ac</i> 'podpierać ściany na zabawie tanecznej'
<i>pats'ir'ač</i> ≤ <i>pats'ir'ac</i> 'szkodzić komuś, działać na szkodę innych'
<i>pats'm'ix'ač</i> ≤ <i>pats'm'ix'ac:e</i> 'naigrywać się, śmiać się z kogoś'
<i>patšč'ypuvač</i> ≥ <i>patšč'ypuvac</i> 'natrętnie podszczypywać kogoś'
<i>patyk'ač</i> ≤ <i>patyk'ac:e</i> 'potykać się o coś'
<i>paųz'ač</i> ≤ <i>p'ouzac</i> 'pełzać, iść na czworakach'
<i>pl'av'ač</i> /1/ <i>pl'av'ac</i> 'pluć, spluwać'
<i>pl'av'ač</i> /2/ <i>pl'av'ac</i> 'obmawiać kogoś'
<i>prayan'ač</i> ≤ <i>prayan'ac</i> 'przepędzać'
<i>prakl'in'ač</i> /1/ <i>prakl'in'ac</i> 'kłać, używać brzydkich wyrazów'
<i>prakl'in'ač</i> /2/ <i>prakl'in'ac</i> 'przeklinać kogoś, złorzeczyć'
<i>prap'iv'ač</i> ≤ <i>prap'iv'ac</i> 'przepijać, tracić majątek na alkohol'
<i>pruc'ač</i> ≤ <i>pr'ucac</i> 'dźwigać, podnosić z wysiłkiem coś ciężkiego'
<i>pruk'ač</i> ≤ <i>pr'ukac</i> 'puszczać wiatry'
<i>pryd'umuvač</i> ≤ <i>pryd'umuvac</i> 'zmyślać, wymyślać, fantazjować'
<i>pryt'akuvač</i> ≤ <i>pryt'akuvac</i> 'zbyt często przytakiwać'
<i>psav'ač</i> <i>psav'ac</i> 'psuć coś'
<i>purk'ač</i> ≤ <i>p'urkac</i> 'puszczać wiatry'
<i>rayat'ač</i> ≤ <i>rayat'ac</i> 'głośno się śmiać'
<i>rasxr'ėstač</i> ≤ <i>rasxr'ėstac:e</i> 'rozchełstać się'

<i>razbuv'ač</i> ≤ <i>razbuv'ac</i> 'okradać z butów'
<i>razdav'ač</i> ≤ <i>razdav'ac</i> 'rozdawać swój majątek'
<i>razrabl'ač</i> ≤ <i>razrabl'ac</i> 'rozrabiać, figlować'
<i>raz'liv'ač</i> ≤ <i>raz'liv'ac</i> 'często coś rozlewać'
<i>ruγ'ač</i> /1/ ≤ <i>ruγ'ac:e</i> 'przeklinać, bluźnić'
<i>ruγ'ač</i> /2/ ≤ <i>ruγ'ac</i> 'rugać, łajać'
<i>ryd'ač</i> ≤ <i>ryd'ac</i> 'głośno płakać, łkać'
<i>ryγ'ač</i> ≤ <i>ryγ'ac</i> 'wymiotować'
<i>ryp'ač</i> ≤ <i>r'ypac</i> 'skrzypieć drzwiami'
<i>salap'ač</i> ≤ <i>sal'op'ic</i> 'wystawiać język'
<i>sap'ač</i> ≤ <i>saps'c'i // s'apac</i> 'sapać, ciężko oddychać'
<i>skak'ač</i> ≤ <i>skak'ac</i> 'podskakiwać, zadzierać'
<i>skavyt'ač</i> ≤ <i>skavyt'ac</i> 'jęczeć (z bólu)'
<i>skrapt'ač</i> ≤ <i>skrapt'ac</i> 'natrętnie skrobać, czyścić'
<i>skryyat'ač</i> ≤ <i>skryyat'ac</i> 'zgrzytać zębami'
<i>skryp'ač</i> /1/ ≤ <i>skr'ypac</i> 'skrzypieć drzwiami'
<i>skryp'ač</i> /2/ ≤ <i>skryp'éc</i> 'źle grać na skrzypcach'
<i>skub'ač</i> ≤ <i>sk'ubac</i> 'skubać, szarpać kogoś'
<i>smakt'ač</i> ≤ <i>smakt'ac</i> 'głośno smoktać, ssać coś'
<i>smark'ač</i> ≤ <i>sm'orkac</i> 'smarakać'
<i>spatyk'ač</i> ≤ <i>spatyk'ac:e</i> 'potykać się o coś'
<i>stajn'ač</i> ≤ <i>stajn'ac</i> 'stękać, narzekać'
<i>strad'ač</i> ≤ <i>strad'ac</i> 'męczyć się, cierpieć'
<i>stuk'ač</i> /1/ ≤ <i>st'ukac</i> 'głośno stukać'
<i>stuk'ač</i> /2/ ≤ <i>st'ukac</i> 'donosić na policję'
<i>suk'ač</i> ≤ <i>suk'ac</i> 'majać (nogami)'
<i>syk'ač</i> ≤ <i>s'ykac</i> 'pyskować, niegrzecznie mówić'
<i>s'arb'ač</i> ≤ <i>s''orbac</i> 'siorbać'
<i>s'c'ay'ač</i> ≤ <i>s'c'ay'ac</i> 'ściągać, gromadzić'
<i>s'ik'ač</i> ≤ <i>s''ikac</i> 'oddawać mocz'
<i>sus'l'ač</i> ≤ <i>s''us'l'ac</i> 'długo coś przeżuwać, ssać'
<i>s'v'ist'ač</i> ≤ <i>s'v'ist'ac</i> 'natrętnie gwizdać'
<i>šapt'ač</i> ≤ <i>šapt'ac</i> 'szeptać, zbyt cicho mówić'
<i>šarp'ač</i> ≤ <i>š'arpac</i> 'szarpać kogoś'
<i>ščyp'ač</i> ≤ <i>ščyp'ac</i> 'szczypać kogoś'
<i>šlap'ač</i> ≤ <i>š'epac</i> 'człapać'
<i>šlynd'ač</i> ≤ <i>šl'yndac</i> 'chodzić niezgrabnie'
<i>šturχ'ač</i> ≤ <i>št'urχac</i> 'szturchać, poszturchiwać innych'
<i>švend'ač</i> ≤ <i>šv'endac:e</i> 'szwendać się, chodzić bez celu'
<i>tauk'ač</i> ≤ <i>tauč'ys'e</i> 'kręcić się pod nogami'
<i>trap'ač</i> /1/ ≤ <i>trap'ac</i> 'bić kogoś'

<i>trap'ač</i> /2/ ≤ <i>trap'ac</i> 'iść z trudem, podążać gdzieś'
<i>trap'ač</i> /3/ ≤ <i>trap'ac</i> 'trzepać językiem, dużo i bez sensu mówić'
<i>trap'ač</i> /4/ ≤ <i>tr'ėpac</i> 'iść z trudem'
<i>turz'ač</i> ≤ <i>t'urzac</i> 'szarpać'
<i>uc'ik'ač</i> ≤ <i>uc'ik'ac</i> 'uciekać (ze strachu)'
<i>udav'ač</i> ≤ <i>udav'ac</i> 'udawać'
<i>vyčvar'ač</i> ≤ <i>vyčvar'ac</i> 'wydziwiać'
<i>vyc'ay'ač</i> ≤ <i>vyc'ay'ac</i> 'wyciągać, wyłudzać'
<i>vyd'umuvač</i> ≤ <i>vyd'umuvac</i> 'wymyślać, zmyślać'
<i>vyz'yskuváč</i> ≤ <i>vyz'yskuvac</i> 'wyzyskiwać kogoś'
<i>začyp'ač</i> ≤ <i>začyp'ac</i> 'zaczepiać innych, prowokować'
<i>zaž'ir'ač</i> ≤ <i>zaž'ir'ac</i> 'zadzierać z kimś'
<i>zastaŭ'ač</i> ≤ <i>zastaŭ'ac</i> 'gubić, zostawiać'
<i>zas'ir'ač</i> ≤ <i>zas'ir'ac</i> 'zanieczyszczać teren'
<i>zb'ir'ač</i> ≤ <i>zb'ir'ac</i> 'zbierać, gromadzić różne przedmioty, złom'
<i>zdyx'ač</i> ≤ <i>zdyx'ac</i> 'umierać'
<i>zlav'ač</i> ≤ <i>zlav'ac</i> 'złościć się, gniewać się'
<i>z'ž'ir'ač</i> ≤ <i>z'ž'ir'ac</i> 'zdzierać, wyłudzać coś'
<i>z'iv'ač</i> ≤ <i>z'iv'ac</i> 'ziewać'

2.2. Opis derywatów

TS dewerbalnych nazw subiektów z FS *-ač* wykazuje wysoką aktywność w gwarach białoruskich²⁵, należy natomiast do mało aktywnych w białoruskim języku literackim²⁶. Niektóre derywaty „należą do leksyki archaicznej lub cechują się niską frekwencją”²⁷.

²⁵ П. У. Сцяцко, *Ўтварэнне назоўнікаў са значэннем дзеючай асобы ў сучасных зельвенскіх народных гаворках*, [у:] *Лінгвістычны зборнік*, Мінск 1965, с. 180–186; *idem*, *Беларускае народнае словаўтварэнне. Афіксальныя назоўнікі*, Мінск 1977, с. 31–32.

²⁶ В. Б. Хацкевич, *Суффиксальное словообразование существительных (суффиксы лица) в современном белорусском языке*, АКД, Мінск 1956; В. Б. Хацкевич, *Суффиксальнае ўтварэнне назоўнікаў, якія абазначаюць асобу мужчынскага полу ў сучаснай беларускай мове*, [у:] *Даследаванні па беларускай і рускай мовах*, Мінск 1958, с. 175–193; С. А. Рохкінд, *Абдзялоўныя назоўнікі ў сучаснай беларускай мове*, [у:] *З даследаванняў па беларускай і рускай мовах*, Мінск 1961, с. 47–67; П. В. Верхов, *Суффиксальное словообразование существительных в белорусском языке XV–XX веков. Суффиксы -ікь, -овікь, -нікь, -овнікь, -льнікь, -чікь, -акь (-'акь), -чакь, -някь, -ака (-'ака), -ачь (-'ачь)*, АКД, Мінск 1970; В. Л. Варановіч, *Словаўтварэнне назоўнікаў у беларускай мове*, рэд. П. У. Сцяцко, Гродна 2005; Л. М. Шакун, *Словаўтварэнне*, Мінск 1978; Т. І. Юхо, *Словаўтваральныя варыянты назоўнікаў са значэннем асобы мужчынскага полу ў сучаснай беларускай літаратурнай мове*, „Весці АН БССР” 1980, nr 3, Серия грамадскіх навук, с. 100–111; Т. І. Юхо, *Словаобразовательные варианты имен существительных в современном белорусском языке*, АКД, Мінск 1981.

²⁷ A. Goral, *Derywacja sufiksalna osobowych nazw subiektów czynności w języku białoruskim*, Lublin 2013, s. 109.

Analizowany TS odznacza się wysoką aktywnością w gwarach ukraińskich²⁸ i w ukraińskim języku literackim²⁹. Szczególnie wysoką aktywność badany TS przejawia w gwarach polskich³⁰ i w polszczyźnie literackiej³¹. Badacze zwracają uwagę na zachodzące we współczesnej polszczyźnie przewartościowanie stylistyczne odczasownikowych nazw subiektów z FS *-acz*³². Formant stał się w ostatnich latach „przede wszystkim wykładnikiem nacechowanych potocznie osobowych nazw wykonawców czynności”³³. Coraz rzadziej natomiast derywuje klasyczne (neutralne) *nomina agentis*.

TS odczasownikowych nazw subiektów z FS *-ač* wykazuje także wysoką aktywność w badanych gwarach białoruskich okolic Narewki³⁴. Najwyższą ekspansywność

²⁸ З. С. Сикорская, *Суффиксальное словообразование имён существительных в украинских говорах юго-восточного языкового пограничья (междуречье Айдара и Калитвы)*, АКД, Киев 1972; Я. В. Закревська, *Нариси діалектного словотвору в ареальному аспекті*, Київ 1976, с. 52–76.

²⁹ О. Синявський, *Норми української літературної мови*, Львів 1941, с. 117; Ф. Я. Серета, *Суффиксальные существительные в современном украинском языке сравнительно с соответствующими существительными русского и белорусского языков*, АКД, Киев 1955; Ф. Я. Серета, *Суфікс -ч, -ач у сучасній українській мові і його відповідники в російській і білоруській мовах*, „Українська мова в школі” 1957, nr 2, с. 78–81; А. Ф. Пінчук, *Отглагольные существительные в современном украинском языке*, АКД, Киев 1972; О. Ф. Пінчук, *Словотвірна структура виддієслівних іменників сучасної української літературної мови*, [в:] *Морфологічна будова сучасної української мови*, Київ 1975, с. 51–53.

³⁰ A. Kowalska, *Zróżnicowanie słowotwórcze gwar Mazowsza i Podlasia. Rzeczowniki*, t. 1, Atlas, Wrocław 1975; T. Malec, *Budowa rzeczowników i przymiotników w gwarze wsi Rachanie pod Tomaszowem Lubelskim*, Wrocław 1976; W. Cyran, *Tendencje słowotwórcze w gwarach polskich*, Łódź 1977; G. Habrajska, *Typy słowotwórcze rzeczowników występujących w gwarze wsi Masłońskie (woj. częstochowskie)*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN” 1990, t. 35.

³¹ W. Żołotowa, *Rzeczowniki dewerbalne osobowe we współczesnej polszczyźnie*, „Poradnik Językowy” 1962, s. 7–8; H. Satkiewicz, *Produktywne typy słowotwórcze współczesnego języka ogólnopolskiego*, Warszawa 1969; Н. П. Кабанова, *Агентивные имена существительные с суффиксом -ач в русском языке в сопоставлении с данными других славянских языков*, [в:] *Статьи и исследования по русскому языку и языкознанию*, Москва 1971, с. 185–189; R. Grzegorzczkowska, J. Puzynina, *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksalne rodzime*, Warszawa 1979, s. 94.

³² H. Satkiewicz, *op. cit.*, s. 23; K. Waszakowa, *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksalne obce*, Warszawa 1994, s. 54; H. Jadacka, *op. cit.*, s. 84.

³³ H. Jadacka, *op. cit.*

³⁴ Confer: M. Sajewicz, *Produktywne typy słowotwórcze...*, s. 405–406; *idem*, *Суффиксальное словообразование отглагольных названий субъектов действий в белорусских говорах верхнего течения реки Нарев в белостокском регионе (Польша)*, [in:] *Proceedings of the third international Congress of Dialectologists and Geolinguists, Lublin, 24–29 July, 2000*, ed. Stefan Warchoń, vol. II, Lublin 2003, s. 255–259; *idem*, *O jednym przykładzie oddziaływania polskiego języka literackiego na system słowotwórczy gwar białoruskich Białostoczczyzny*, [w:] *Intermedialność/Intermedialität*, Lublin 2001, s. 249–250; *idem*, *Z metodologii badań nad słowotwórstwem peryferyjnych gwar białoruskich Białostoczczyzny*, [w:] *Język i kultura na pograniczu polsko-ukraińsko-białoruskim*, Lublin 2001, s. 83–87; *idem*, *Dewerbalne osobowe nomina subiecti w nadnarnwiańskich gwarach białoruskich Białostoczczyzny*, „Беларусіка–Albaruthenica” 2001, s. 57–61; *idem*, *Odczasownikowe nazwy subiektów z formantami -lo, -un, -ač w nadnarnwiańskich gwarach*

analizowany TS przejawia w języku młodzieży, która coraz częściej używa dewerbalnych nazw subiektów FS *-ač* zamiast tradycyjnie stosowanych w badanych gwarach nazw subiektowych z FS *-lo*, *-un*, *-n'ik* i in. Wzrost aktywności analizowanego TS w badanych gwarach nastąpił pod wpływem polszczyzny literackiej³⁵.

Wśród odczasownikowych nazw subiektów z FS *-ač* używanych w gwarach białoruskich okolic Narewki zdecydowanie dominują derywaty o charakterze potencjalnym. Rzadziej natomiast są notowane nazwy subiektów czynności doraźnych³⁶.

Grupę derywatów o charakterze potencjalnym tworzą głównie dwa typy nazw: neutralne nazwy zawodowych i niezawodowych (uzualnych) wykonawców czynności³⁷ oraz pejoratywne nazwy skłonnościowe.

Największą grupę (75%) wśród derywatów o charakterze potencjalnym stanowią pejoratywne nazwy subiektów używane w znaczeniu skłonnościowym. Stopień ich ekspresywności jest zróżnicowany i uzależniony od zakresu doznań ujemnych, które wywołuje w mówiącym określony desygnat. Nazwy *akrad'ač*, *braχ'ač*, *z'auγ'ač*, *γark'ač* mają niewątpliwie silniejsze zabarwienie pejoratywne niż nazwy *drym'ač*, *paŭz'ač*. Pierwsze z nich wyrażają zdecydowanie negatywny stosunek mówiącego do osób wykonujących czynności powszechnie nieakceptowane (niechęć, odraza, pogarda), w drugich natomiast na plan pierwszy wysuwa się zniecierpliwienie lub ironiczny, a niekiedy ironiczno-żartobliwy stosunek mówiącego do wykonawców czynności.

Nazwy pejoratywne z formantem *-ač* określają w badanych gwarach osoby ze względu na ich skłonność do:

a) czynności związanych z działalnością aparatu artykulacyjnego, por. *čort ĵay'ov'ėdaĵe ŝto toĵ barmat'ač ŝal'otaĵe | barm'oče ŝtos'pad_n'osom | a paĵm'eš; ĵak'i braχ'ač /1/ br'eše bas_parast'anku; to braχ'ač /2/ | br'eše | lže | a vy s'ł'uχajec'e ĵay'o; z'auγ'aču ty /1/ | z'auγajješ c'ėĵy čas | parast'an'mal'oc'tym ĵazyk'om; ĵak'i z'auγ'ač /2/ | da_m'ac'ary z'auγaję | da_b'ac'ka; tak'i γark'ač zrab'ius'e /1/ | tag_γarkaję da_ŭs'iχ; ŝto za_kryk'ač | n'i_sk'aže narm'al'no | kryč'yt čay'os'ĵag_durn'y; nu_ĵ lapat'ač /2/ | lap'oče ĵak s_pul'am''ota | aš_ušy bal''at; ĵyaču ty | lžeš ĵak sab'aka; tak'i mac'uy'ač | pry_ž'ėc'aχ mac'uy'ajec:e | tak n'ikul't'urno; to marmat'ač | ŝtos'marm'oče | n'i_pan''ac'ŝto; mumr'ač | ŝtos'm'umraję | a ŝto; ĵak'i nav'iv'ač | b'už'e tak nav'iv'ac' | b'ušy pl'as'c'i; to padbr'eχuvač | padbr'eχuję | a vy ĵam'u v'eryc'e; to pat'akuvač | vòn an'o pat'akuję | bo durn'y ĵag_kap'yl; tak'i prakl'in'ač /1/ | χto to b'ačyŭ tak prakl'inac'; ruγ'aču /1/ ty | an'o ĵabuk'i l'ic''at | tak ruγ'ajes':e; c''iχo |*

Białostoczczyzny, „Acta Albaruthenica” 2007, nr 7, s. 250; *idem*, Derywacja sufiksalna osobowych nazw subiektów w nadnarwiańskich gwarach białoruskich Białostoczczyzny. Deverbativa, deadiectiva, Lublin 2002, s. 149–150.

³⁵ M. Sajewicz, *O jednym przykładzie oddziaływania...*, s. 263.

³⁶ T. Dobrzyńska, *Opozycja: potencjalność – aktualność w polskich współczesnych nazwach wykonawców czynności*, „Poradnik Językowy” 1975, nr 6.

³⁷ Nieliczne derywaty mogą ponadto wskazywać na zamiłowanie określanych osób do pewnych czynności lub na umiejętność ich wykonywania.

syk'aču | s'ykajęš jak toj vuš; **šapt'aču** | ɣalas'n'ëj ɣavar'y | š'epčeš z'auše | n'i_čuc'što ɣav'oryš; nu_ɟ **trap'ač** /3/ s'_c'ab'e | tr'ep'ięš ɟazyč'yłom što pap'alo;

b) czynności związanych z funkcjonowaniem organizmu ludzkiego, por. **bl'u-sk'ač** /2/ | an'o bl''uskaję t'ym'i ač'yyskam'i; to **drym'ač** | v''ëčno s'iz''it i dr'em-l'e; vón tak''i **dryst'ač** | an'o štos' małam'al'sk'e | i uže dr'yšče; toj **χark'ač** iz''e | χ'arkaję pr'osto na_pam'ost | ust'ydu n'i_m'aję; to tak''i **χrap'ač** | pak'ojn'ika ab'uz'it | tag_ɣalasn'o χrap'e; zab'ač jak toj **lyp'ač** /2/ z'irkač'am'i l'ypaję | pryv'yčka tak'aja | čy χvar'oba; u_d'oxtara byl'a s_tym **marjač'om** /1/ | i n'ic | dal''ëj m'oryaję; to **n'u-χ'ač** | n''uχaję us'o | tak'aja pryv'yčka; to **pl'av'ač** /1/ | na_pam'ost pl''uję | bas:'ovasny tak''i; **pruk'aču** ty | ɟag_z_arm'aty pr'ukajęš | an'o smar'ot_rasχ'o3'ic:e; **purk'aču** ty | n'i_p'urkaj u_χ'ac'i | bas_kul'tury čalav''ëk; jak''i **sap'ač** | sap'e jak parav'os; to **smark'ač** | v''ëčno sm'orkaję | sm'orkl'i v''ës'at; **s'arb'ač** | s''orbaję ɣalasn'o jak ɟęst; **s'ik'aču** ty kryvan'oɣ'i | dak'ól' b'u3'eš s'ikac' u_ɣanav''icy; to tak''i z'iv'ač | an'o z'iv'aję pa_c'ëly_ɟn'aχ; **žav'aču** ty | žuj'eš | žuj'eš t'uju g'umu | kanc'a n'im'a;

c) czynności związanych z poruszaniem się, przemieszczaniem się człowieka w przestrzeni oraz stanów związanych z położeniem w przestrzeni, por. a toj **b'iy'ač** to b''ëjaję v''ëčno | v'ys'c'ac:e par'adačno n'i_m'aję č'asu; kud'y ty | **c'ay'aču** | znou l''ëz'eš | i čay'o tak c''oɣac:e pa_v''oskaχ; **drynd'aču** ty | ču3'_dr'yndajęš | a šče čay'os' l'aziš kruy'om; i tab''ë | **dynd'aču** | šče b'aby padab'ajuc:e | star'y | ču3'_d'yndajęš; što ty | **kauz'aču** | r'ob'iš | k'ouzajęs':e na_s'c'escy | i tak v'el'm'i s'l'isko | n'i_pr'ajis'c'i; **klynd'ač** toj uže 3'es' klyndaję; **kl'yp'aču** ty | kl'ypajęš jak n'isvaj'im'i nay'am'i; to **kul'ɣ'ač** | ad_mał'oyo kul'ɣ'aję; ustav'aj | **pauz'aču** mał'y | n'i_p'ouzaɟ pa_pom'os'c'i; a to **trap'ač** /4/ tr'ëpaję baz'_3''ëla | l'az'it pa_v''oscy tud'y ɟi s'ud'y;

d) czynności fizycznych, por. **bazyr'aču** ty | b'azyrajęš tak | n'i_pračyt'ac'; **dlup'aču** /1/ | dl'upajęš v''ëčno u_n'os'i | i čay'o; **gvac'aču** /1/ | i tak n'ic s_tym n'i_zr'ob'iš | gv'ecajęš an'o; **kalup'aču** /1/ ty | kal''i ty parast'an'eš u_n'os'i kałup'ac'; **kamzyt'aču** ty | uspak'ojs'e uže | kamz'yčeš naz_bas_parast'anku; to **maml''ač** /2/ | jak štos' r'ob'it | to aš_n'ervy bar'ut | tak m'eml'aję; to **maz'ač** /1/ | χ'utko us'o m'urzaję | br'udny l'az'it; to **maz'ač** /2/ | tak m'aže | n'imažl''ivo pračyt'ac'; tak''i **murz'ač** /1/ m'urzaję us'o jak t'oje 3'ic'a; **murz'aču** /2/ | m'urzajęs':e jak t'oje paras'a; to **padrabl'ač** | padr'ob'it us''o na_s'v''ëc'i | n'i_pazn'ajęš; to **pap'ix'ač** bas:'ovasny | pap'ix'aję k'ažda-ɣo; to **part'ač** n'i_krav'ec | tak p'orc'ic'to k'aždy um''ëję; b'ačyla p'ara r'azy tay'o **patk'uruvača** s_papar'osom u_m'orz'i | patk'uruję basal'yya; v'ypus'c'il'i s'_c'urm'y tay'o **patp'al'uvača** | t'ól'k'i č'asu patp'al'uvaɟ bud'ynki | χl'iv'y | kłun'ë; jak''i **pat-šč'ypuvač** | patšč'ypuję b'aby | jak narv'ec:e jak'ajias'mał'oč'a; to **pruc'ač** durn'y | sam pr'ucaję m'išk''i | kl''ocy tak''iję c'až'órazny; to **psav'ač** | vón n'ic'oɣo n'i_palađav'au | an'o ps'uję; to **ryp'ač** | 3'var'yma r'ypaję bas_pš'eryy; **skryp'aču** /1/ | n'i_skr'ypaj t'ym'i 3'var'm'i; jak''i **skryp'ač** /2/ | darv'aus'e da_skr'ypk'i i skryp'it | aš_pa_s'ercy r'ëže; to byu tak''i s'c'ayač | vón us''o s'c'ay'au na_padv'órok; toj **šč'yp'ač** iz''e | znou 3'iuč'at šč'yp'ac' b'u3'e u_sr'aku; a toj **šturx'ač** k'aždaɣo št'urxaję | n'i_m'in''e jak čalav''ëk;

e) czynności związanych ze stanami psychicznymi, czynnościami psychofizycznymi i zachowaniami społecznymi, por. to *abm'anuvač* | vón an'o t'ól'k'i abm'anuvac' um''ėje | ból's n'ic; to *ab'iv'ač* /2/ | ab'iv'ajec:e | yul'taj'isko | da_rab'oty n'izd'atny; to *aš'ukuvač* | ʒ'iv'ic:e u_očy ĵi aš'ukuje; to *b'imb'ač* b'im'bajec k'ól'k'i ũl''ėz'e; *ckav'ač* /2/ | ck'ujec adnayo sus''ėda na_druv'oyo; to *dak'azuvač* | dak'azuje ĵak t'aj'a abaz'ana; to *yn'iv'ač* | ĵag_zazl'uje | to_ĵ rók patr'ap'it yn''ėvac:e; to *kam'anduvač* | v'el'm'i l''ub'it kam'anduvac''inšym'i; to *krut'ač* | kr'uc'ic:e ĵak vuš | ĵak yr'ošy pač'uje; *nab'ir'ač* ty | 'al'e n'i_pr'obuj man''e nab'ir'ac' | n'i_d'umaj što ĵa tak''i durn'y; to *nas'm'ix'ač* | l''ub'it nas'm'ix'ac:e s_k'aždayo; to *mat'ač* /2/ | mat'ajec | kr'uc'it | pr'auđy n'i_d'ójz'eš; *padl'izuvač* to | da_k'aždayo k'ir'ou'n'ika padl''izujec:e ĵak s'učka; to *paž'eguvač* | paž:'eguvac' um''ėje | a p'os'l'i n'iv'ina'v'aty; to *razrabl'ač* | us''udy ĵay'o p'ouno | tak razrabl'ajec; to *pats'm'ix'ač* | l'už'eĵ začyp'ajec | pats'm'ix'ajec k'aždayo; to *uđav'ač* | uđaj'e što tak''i xv'ory | a to yul'taj'; *vyd'umuvač* ty | vyd'umuješ us''o | x'ož'iš i pl'ac''ež_durn'oje; to *vyz'yskuvač* | l'už'i na_ĵay'o yar'ujut | a vón vyz'yskuje ĵix ĵak n'iv'ól'n'ikou; ĵak''i zlav'ač | č'asom to_ĵ m'ės'ež_zl'uje; to *z'z'ir'ač* | straš'en:y yr'ošy z_l'už'eĵ z'z'ir'ajec.

W badanych gwarach białoruskich okolic Narewki zostały także odnotowane odczasownikowe pejoratywne nazwy subiektów czynności doraźnych z FS -acz³⁸, por. *ĵak''is' ab'iv'ač* /1/ yr'ušy ab'iv'ajec | a ty s'p'iš | n'i_č'uješ; to ty *bl'usk'aču* /1/ | na_maj'u ž'ónku bl''uskajec | choč u_x'aru dast'ac'; parast'an' | *brask'aču* ty | t'ym'i yar'sč'k'am'i braskac'; a toĵ *bryzy'ač* vad'oju br'yzajec; *ckav'aču* /1/ ty kasa'ok'i | b'už'eš man''e sab'akaĵu ckav'ac'; *dlup'aču* /3/ | n'i_dl'upaĵis'e pry_r'až'iv'i | i tak n'i_paład'uješ; e | *dmux'aču* zasm'orkany | chočeš b'abu dm'uħac' | to sħav'aĵis'e | l'už'i b'acat; *dr'apaču* /2/ | n'i_dr'apaĵis'e | m'ože blaħ'a ĵkus''ila; yl'an' | *ĵak''is' dryp'ač* kamaš'uje | uže čuž'_dr'ypajec; *ĵak''is' x'l'apt'ač* /1/ | čay'os' v'odu x'l''epče ĵak sab'aka; e | *x'l'ip'aču* mał'y | čyĵ ty | i čay'o tak x'l''ipajec; to toĵ *yrab'ač* | u_tel'ev''izarav'i čay'os' z''is'aka yr'abajec; *kałup'aču* /3/ | k'in' t'yje čas'y | n'i_kałup'aĵis'e u_ĵiħ | i tak n'i_paład'uješ; što što za_lamat'ač u_nac'ė u_ž'v'ery lam'oče; što što za_typ'ač /1/ | na_maj'u ž'ónku tag_ž''is'aka t'ypajec; yl'an' | što što za_max'ač t'ym'i ruk'am'i max'ajec; to ty *maz'aču* /2/ r'ob'iš | m'ažeš s'c''ėny ĵag_ž'ic'a; *namaul'aču* d'urnav'aty | da_čay'o ty may'o x'l'opca namaul'ajec; *payan'ač* toĵ da_rab'oty nas tag_payan''ajec; e | *prayan'ač* | to tvòĵ sad'ok | što may'o s'yna prayan''ajec; što ty | *razdav'aču* | zdur'ėu ž''is'aj | us''o razdaj'eš p'ĵan'icam na_vodku; što st'alas'o tak'oje | *ryd'aču* | b'id'a čy što | ryd'ajec tak; adyĵ''i | *ryy'aču* | na_bok | ryy'ajec nam pad_n'oy'i; s'c''iħn'i | *skavyt'aču* | n'i_čuc' što u r'až'iv'i yav'orat; as'c'ar'ožno | *spatykaču* | n'i_spatyk'aĵis'e na_ya_yn'ak'ax zam'erzħyħ; *stuk'aču* mal''en'k'i | ni_st'ukaĵ c'ackajū | paps'uješ; vym'atuvaj s':ól' | *tauk'aču* | n'i_tauč'ys'pad_nay'am'i; e | *trap'aču* /2/ | s'ad'aj | padvaz'u | čuc' tr'ep'ĵec; *turz'aču* ty | n'i_t'urzaĵ tak | ruk'u br'atav'i v'yrveš; bač ĵak''i *uc'ik'ač* | tak x'utko uc'ik'ajec; ĵa c'ab'e | *vyyan''aču* | r'ozumu nauč'u | n'i_b'už'eš maj'ė dač''i vy-

³⁸ T. Dobrzyńska, *op. cit.*

yan'ac' s_χaty; toj vyl'ad'ač pa_m'ac'ery n'už'it | vyl'ad'aję čy n'i_var'očajęc:e; | zayl'ad'aču | čay'o tut n'i_b'ačyū | n'i_zayl'ad'aj.

Przytoczone formacje określają osoby wykonujące czynności o charakterze doraźnym, przypadkowym³⁹.

Niektóre z przywołanych nazw występują w badanych gwarach wyłącznie w znaczeniu aktualnym, por. np. *ab'iv'ac' /1/ ≤ ab'iv'ac'* 'zbijać (owoce z drzewa)', *dmuχ'ač ≤ dm'uχac'* 'mieć z kimś stosunek seksualny' *maχ'ač ≤ maχ'ac'* 'machać (rękomą)'. Częściej jednak za pomocą jednej konstrukcji słowotwórczej są realizowane dwa odrębne znaczenia – potencjalne i aktualne, np. *pad'aj tam'u bl'avač'ov'i v'idr'o | vón n'ik'ol'i n'i_bl'uię po_v'oc:y | a ž'is'aij iay'o uzał'o* (akt.) // *to bl'av'ač tak'i | v'yp'je tyχ p'ara č'arok | i z'araz bl'uię* (skłon.); *pražan'i tay'o mał'ojo braskač'a | uz'au małatk'a | i br'askaję čay'os'* (akt) // *zbryd_nam už'e brask'ač toj | v'ėčno br'askaję u_varš't'ac'i | n'ik'ol'i spak'oju n'im'a* (skłon.); *braskat'aču mał'y | n'i_br'askaj tym samaχ'ož'ikom | yałava p'enkaję* (akt.) // *c'ėty čas toj braskat'ač spak'oju n'i_daj'e | br'askaję ji br'askaję* (skłon.); *što ty ž'is' | kvenk'aču | kv'enkac' pač'au | parast'an'* (akt.) // *to kvenk'ač tak'i uđ'aus'e | kv'enkaję bas_parast'anku* (skłon.); *staj'n'aču | čay'o tak'ojo c'aškayo kaml'a uż'au* (akt.) // *to staj'n'ač | c'ėty čas st'oyn'e | to tak c'aško įam'u* (skłon.); *l'až'y spak'ojo | suk'aču tymal'en'k'i | n'i_suč'y nay'am'i* (akt.) // *tak'i suk'ač | durn'aja | s'iz'it i nay'oju s'uče | tak'aja pryv'yčka* (skłon.).

Analizowane *nomina subjecti* są motywowane głównie czasownikami na *-a-* (75%), por. *adb'ir'ac' ≥ adb'ir'ač, nayan'ac' ≥ nayan'ač*, znacznie rzadziej na *-uva-* (10%), por. *abm'amuvac' ≥ padm'amuvač, patščypuvac' ≥ patščypuvač*, na *-va-* (5%), por. *pada-v'ac' ≥ padav'ač, razdav'ac' ≥ razdav'ač, ava-* 5%), por. *l'utav'ac' ≥ l'utav'ač, p'il'nav'ac' ≥ p'ilnav'ač*, na *-i-* (3%), por. *bubn'ic' ≥ bubn'ač, kruc'ic:e ≥ krut'ač, p'orc'ic' ≥ part'ač, sal'op'ic' ≥ salap'ač*. Nieliczne nazwy opierają się na czasownikach atematycznych (2%), por. *χraps'c'i ≥ χrap'ač, tauč'ys'e ≥ tauk'ač*. Sporadycznie badane nazwy są motywowane czasownikami o temacie zakończonym na *-ė-*, por. *χryp'ec' ≥ χryp'ač, skryp'ėc' ≥ skryp'ač*.

Zdecydowana większość poddanych analizie derywatów ma pojedynczą motywację czasownikową. Do wyjątków należą nazwy *jab'ač, χrap'ač, sap'ač*, które motywują się równolegle czasownikami na *-a-* (*jab'ac', χr'apac', s'apac'*) oraz atematycznymi (*įaps'c'i, χraps'c'i, saps'c'i*). Kilka nazw może mieć jednocześnie motywację rzeczownikową, por. *b'uben ≥ bubn'ač* 'ten, kto gra na *b'ubnav'i*', *k'urva ≥ kurv'ač* 'ten, kto zadaje się z *k'urvam'i*', *skr'yp/ka/ ≥ skryp'ač* 'ten, kto gra na *skr'ypcy*'.

Derywaty *klynd'ač, meml'ač, mumr'ač, murz'ač, salap'ač* mają charakter wielomotywacyjny: mogą być interpretowane jako odczasownikowe nazwy mutacyjne (*nomina subjecti*), np. *klyndac' ≥ klynd'ač, m'urzac:e ≥ murz'ač, sal'op'ic' ≥ salap'ač*, odrzeczownikowe nazwy ekspresywne (*peiorativa*), np. *m'eml'a ≥ meml'ač, m'umra ≥ mumr'ač, m'urza ≥ murz'ač, sal'opa ≥ salap'ač*, odprzymiotnikowe nazwy nosicieli cech, por. *klynd'aty ≥ klyndač, klyp'aty ≥ klypač, murz'aty ≥ m'urzač*. Derywaty *klyn-*

³⁹ *Ibidem*, s. 293.

d'ač i *kłyp'ač* mogą być także interpretowane jako odrzeczownikowe nazwy nosicieli cech, por. *kłynda* ≥ *kłyndač* 'ten, kto ma *kłyndu*, tj. niezgrabną nogę', *kl'epa* // *kl'ypa* ≥ *kłyp'ač* 'ten, kto ma *kl'epu*, tj. niezgrabną lub krzywą nogę'⁴⁰.

Prawie wszystkie analizowane nazwy opierają się formalnie na czasownikach niedokonanych. Wyjątek stanowi derywat *rasyr'ęstač*, który motywuje się czasownikiem dokonanym *rasyr'ęstac:e*, por. *uż'e toj rasyr'ęstač pryš'ou* | *pal't'o raš:p'il'ane* | *rub'aška v'yl'izla z_γanav'ic* | *rasyr'ęstajec:e i tak l'az'it pa_v'oscy*. W nielicznych nazwach utworzonych od czasowników prefiksalnych może zachodzić neutralizacja opozycji aspektowej, por. *patp'al'uvač pryjizž'au u_n'ašu u v'osku r'ovarom* (ndk); *zl'apal'i patp'al'uvača f''ež'inayo xl'iv'a* (dk).

FS *-ač* powoduje ucięcie następujących samogłosek tematycznych PS: *-a-*, por. *ayl'ad'ac' ≥ ayl'ad'ač*, *-i-*, por. *kruc'ic:e ≥ krut'ač*, *-é-* por. *skryp'éc' ≥ skryp'ač*. Ucięciu ulegają ponadto samogłoski końcowe elementów sufiksalnych *-ava-*, por. *baranav'ac' ≥ baranav'ač*, *-uva-*, por. *aš'ukuvac' ≥ aš'ukuvač*, *-va-*, por. *ab'iv'ac' ≥ ab'iv'ač*. Alternacji spółgłoskowych w obrębie analizowanych derywatów jest niewiele: *b' → b* w derywacie *trub'ač*, *c' → t* w derywacie *krut'ač*, *n' → n* w derywacie *bubn'ač*, *p' → p* w derywacie *salap'ač*, *v' → v* w derywacie *kurv'ač*. PS derywatu *tauk'ač* pokrywa się z tematem czasu teraźniejszego czasownika motywującego, por. inf *tauč'y*, 3 os. l. mn. *praesens tauk-/ut/*.

Prawie wszystkie analizowane derywaty mają akcent umiejscowiony na FS. Wyjątek stanowią jedynie te dewerbalne nazwy subiektów z formantem *-ač*, które są motywowane czasownikami na *-uva-*, por. *padm'oryuvač*, *vyzyskuvač*. Nazwy te zachowują akcent czasownika motywującego.

3.1. Uwagi końcowe

Formant *-ač* został wyodrębniony w gwarach białoruskich okolic Narewki w 222 odczasownikowych pejoratywnych nazwach subiektów.

TS dewerbalnych pejoratywnych nazw subiektów z formantem *-ač* przejawia w badanych gwarach wysoką aktywność, zdecydowanie wyższą niż w pozostałych gwarach białoruskich. Omawiany TS uaktywnił się w gwarach białoruskich okolic Narewki pod wpływem polszczyzny, w której analogiczny typ słowotwórczy charakteryzuje się wyjątkowo wysoką ekspansywnością⁴¹. Wysoką aktywność analizowany TS przejawia także w gwarach polskich, w tym również w gwarach podlaskich i mazowieckich⁴², które jednak nie mają bezpośredniego kontaktu z badanymi gwarami białoruskimi okolic Narewki.

⁴⁰ M. Sajewicz, *Desubstantywne osobowe nazwy subiektów właściwości z formantem sufiksalnym w nadnarwiańskich gwarach białoruskich Białostoczczyzny*, „Acta Polono-Ruthenica” 2000, t. 8, s. 241-243; *idem*, *Derywacja sufiksalna osobowych...*, s. 158.

⁴¹ R. Grzegorzyczkowa, J. Puzynina, *op. cit.*, s. 94-99.

⁴² W. Cyran, *op. cit.*; *idem*, *Gwary polskie w okolicach Siedlec*, Łódź 1960.

Licznie poświadczone w badanych gwarach dewerbalne pejoratywne nazwy subiektywów z formantem *-ač* zostały zapożyczone z języka polskiego. Derywaty te uzyskały motywację słowotwórczą, tworząc pary słowotwórcze z czasownikami rodzimymi lub zapożyczonymi, por. *b'imb'ač* ≤ *b''imbac* 'bimbać, unikać pracy, leniuchować', *χl'ip'ač* ≤ *χl''ipac* 'chlipać, cicho płakać, pociągając nosem', *kvenk'ač* ≤ *kv'en kac* 'kwękać', *mat'ač* ≤ *mat'ac* 'kręcić, kombinować', *nab'ir'ač* ≤ *nab'ir'ac* 'nabierać, oszukiwać', *padryv'ač* ≤ *padryv'ac* 'podrywać, uwodzić', *purk'ač* ≤ *p'urkac* 'puszczać wiatry', *razrabl'ač* ≤ *razrabl'ac* 'rozrabiać', *z'z'ir'ač* ≤ *z'z'ir'ac* 'zdzierać, wyłudzać coś'.

Wzrost liczebności analizowanego typu słowotwórczego nastąpił także w wyniku zmian w łączliwości formantu słowotwórczego *-ač* z podstawami czasownikowymi. Formant ten zaczął się łączyć z tymi podstawami, które tradycyjnie wykazywały łączliwość z innymi formantami sufiksalnymi, np. *-lo*, *-un*, *-n' ik*, por. *bl'usk'ač* - *bl'uskalo*, *braχ'ač* - *braχ'un*, *dynd'ač* - *d'yndało*, *z'ayγ'ač* - *z'ayγało*, *γark'ač* - *γ'arkalo*, *mac'uy'ač* - *mac'užn'ik*, *pruc'ač* - *pr'ucalo*, *s'arb'ač* - *s''orbało*.

Jest rzeczą charakterystyczną, że dewerbalne pejoratywne nazwy subiektywów z formantem *-ač* są najczęściej używane w języku młodzieży i reprezentantów średniego pokolenia. Starsi mieszkańcy badanych wsi często zastępują je konstrukcjami synonimicznymi, zazwyczaj z formantami *-lo*, *-un*.

Ludzie w średnim wieku swobodnie posługują się zarówno miejscową gwarą białoruską, jak też polszczyzną literacką. Młodzież z kolei zna doskonale polski język literacki, ale zaczyna już mieć coraz większe problemy w posługiwaniu się gwarą białoruską. Sprzyja to oczywiście procesom interferencyjnym na różnych płaszczyznach językowych oraz transferom (przeniesieniom) określonych elementów z języka polskiego do gwary. W trakcie transferu język polski stymuluje funkcjonujące już w gwarze procesy i zjawiska, nie powodując naruszenia normy⁴³.

Do doskonałą ilustracją tego zjawiska jest kształtowanie się i funkcjonowanie typu słowotwórczego odczasownikowych pejoratywnych nazw subiektywów z formantem *-ač* w badanych gwarach białoruskich okolic Narewki na Białostocczyźnie.

Analizowane derywaty o charakterze skłonnościowym stanowią największą grupę (75%) wśród dewerbalnych nazw subiektywów z formantem *-ač* używanych w tych gwarach w znaczeniu potencjalnym. Zdecydowanie rzadziej notowano nazwy wykonawców czynności zawodowych i niezawodowych (uzualnych).

Stopień ekspresywności badanych nazw jest zróżnicowany i uzależniony od zakresu doznań ujemnych, które wywołuje w mówiącym określony desygnat. Nazwy *akrad'ač*, *braχ'ač*, *z'ayγ'ač*, *γark'ač*, *syk'ač* mają niewątpliwie silniejsze zabarwienie pejoratywne niż nazwy *drym'ač*, *paυz'ač*. Pierwsze z nich wyrażają zdecydowanie negatywny stosunek mówiącego do osób wykonujących czynności powszechnie nieakceptowane (niechęć, odraza, pogarda), w drugich natomiast na plan pierwszy wysuwa się zniecierpliwienie lub ironiczny, a niekiedy ironiczno-żartobliwy stosunek mówiącego

⁴³ M. Sajewicz, *O jednym przykładzie oddziaływania...*, s. 263.

do wykonawców czynności. Do najliczniejszych należą nazwy osób, które przejawiają skłonność do określonego sposobu mówienia i poruszania się. Osoby mogą być również nazywane ze względu na skłonność do pewnych czynności fizycznych, psychicznych i psychofizycznych.

Oprócz nazw o charakterze potencjalnym stosunkowo często były również notowane derywaty użyte aktualnie. Czasem badane jednostki subiektywne łączą w sobie oba znaczenia: potencjalne i aktualne.

Większość odczasownikowych pejoratywnych nazw subiektów z formantem *-ač* motywuje się w gwarach białoruskich okolic Narewki czasownikami *-a*-tematycznymi. Zdecydowanie przeważa motywacja pojedyncza. Prawie wszystkie nazwy opierają się formalnie na czasownikach niedokonanych. W derywatach utworzonych od czasowników prefiksalnych może zachodzić neutralizacja znaczenia aspektowego.

Formant słowotwórczy *-ač* powoduje ucięcie samogłosek tematycznych oraz wprowadza alternacje samogłoskowe i spółgłoskowe. Akcent jest usytuowany z reguły na formancie słowotwórczym, wyjątek stanowią derywaty motywowane czasownikami na *-uva-*, w których akcent pada na temat słowotwórczy.

Bibliografia

- Brodowska-Honowska, M. (1967). *Zarys klasyfikacji polskich derywatów*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN.
- Chackiewicz, W. B. (1958). Sufiksalne utwarennie nazounikau, jakija abaznaczajuć asobu mužczyńskaha połu u suczasnaj bielaruskaj mowie. W: *Dasledawanni pa bielaruskaj i ruskaj mowach* (s. 175–193). Minsk: Wydawiectwa BDU imia U. I. Lenina.
- Chackiewicz, W. B. (1956). *Suffiksalnaje słowoobrazowanie suszczestwitielnych (suffiksy lica) w sowriemnom bieloruskom jazykie*. Minsk: Bieloruskij gosudarstwienyj uniwersitiet.
- Cyran, W. (1960). *Gwary polskie w okolicach Siedlec*. Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Cyran, W. (1977). *Tendencje słowotwórcze w gwarach polskich*. Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Dobrzyńska, T. (1975). Opozycja: potencjalność–aktualność w polskich współczesnych nazwach wykonawców czynności. *Poradnik Językowy*, 6, s. 289–295.
- Dokulil, M. (1962). *Tvoření slov v češtině*, 1. *Teorie odvozování slov*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Glinka, S. (1960). Granica językowa i przykłady zróżnicowania fonetycznego gwar białoruskich Białostoczczyzny. *Sprawozdania z Prac Naukowych Wydziału Nauk Społecznych PAN*, III(5), s. 36–45.
- Glinka, S., Obrębska-Jabłońska, A., Siatkowski, J. (red.). (1980). *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny. Główne linie podziału fonetycznego badanych dialektów Białostoczczyzny*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

- Goral, A. (2013). *Derywacja sufiksalna osobowych nazw subiektów czynności w języku białoruskim*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Grzegorzczukowa, R., Puzynina, J. (1979). *Słotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksalne rodzime*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Grzegorzczukowa, R. (1979). *Zarys słotwórstwa polskiego. Słotwórstwo opisowe*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Habrajska, G. (1980). Typy słotwórcze rzeczowników w gwarze wsi Masłońskie (woj. częstochowskie). *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN, XXV*, s. 87–100.
- Honowska, M. (1979). *Ewolucja metod polskiego słotwórstwa synchronicznego (w dziesięcioleciu 1967–1978)*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Horecký, J. (1959). *Słotvorná sústava slovenčiny*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akademie vied.
- Jadacka, H. (2001). *System słotwórczy polszczyzny (1945–2000)*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA.
- Jucho, T. I. (1980). Słotwórcze warianty nazowników z znaczeniem asoby męskiej w polu u współczesnej białoruskiej literaturnej mowie. *Wiści AN BSSR, 3*, s. 100–111.
- Jucho, T. I. (2002). *Słotwórcze warianty imion suszczestwitelnych w współczesnym białoruskim języku*. Minsk: AN BSSR, Instytut językoznawstwa im. Jakuba Kołasa.
- Kabanowa, N. P. (1971). Agentywne imiona suszczestwitelne z sufiksami -ač w rosyjskim języku w srostawianiu z danymi drugich sławiańskich języków. W: *Statji i issledowanija po rosyjskomu języku i językoznaniu* (s. 185–189). Moskwa: Izdatelstwo Moskowskogo pedagogicznego instituta.
- Kondratiuk, M. (1964). Wokalizm białorusko-ukraińskich gwar powiatu hajnowskiego. *Slavia Orientalis, XIII*(3), s. 339–356.
- Kowalska, A. (1975). *Zróźnicowanie słotwórcze gwar Mazowsza i Podlasia. Rzeczowniki*. T. 1: *Atlas*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Kowałyk, I. I. (1958). *Wczennia pro słotwórcze*. Lwów: Wydawnictwo Lwowskiego uniwersytetu im. I. Franka.
- Laskowski, R. (1966). *Derywacja rzeczowników w dialektach laskich, cz. 1, Abstracta, collectiva, deminutiva, augmentativa*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Laskowski, R. (1971). *Derywacja rzeczowników w dialektach laskich, cz. 2, Rzeczowniki z formantem w funkcji przedmiotowej*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Łopatin, W. W. (1977). *Roskajaja słotwórcza morfiemika. Problemy i principy opisania*. Moskwa: Nauka.
- Łukaszaniec, A. A. (2001). *Słotwórcze i gramatyka*. Minsk: Prawa i ekonomika.
- Łukaszaniec, A. A. (2013). *Problemy współczesnej białoruskiej słotwórczej*. Minsk: Białoruska nauka.
- Malec, T. (1976). *Budowa rzeczowników i przymiotników w gwarze wsi Rachanie pod Tomaszowem Lubelskim*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Michaluk, D. (1997). *Dobra i miasteczko Narewka na tle dziejów regionu (do końca XIX wieku)*. Białystok-Narewka: Urząd Gminy w Narewce.
- Moisiejew, A. I. (1987). *Osnownyje woprosy słotwórczej w współczesnym rosyjskim literaturnym języku*. Leningrad: Leningradskij gosudarstwennyj uniwersitet.

Odczasownikowe pejoratywne nazwy subiektów z formantem -ač w gwarach białoruskich... 299

- Nagórko, A. (1998). *Zarys gramatyki polskiej (wraz ze słowotwórstwem)*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Niemczenko, W. N. (1984). *Sowriemiennyk ruskij jazyk. Slowoobrazowanije*. Moskwa: Wysszaja szkoła.
- Pinczuk, A. F. (1972). *Otğlagolnyje suszczestwitelnyje w sowriemiennom ukrainskom jazykie*. Kijew: AN USSR, Institut jazykowiedienija.
- Pinczuk, A. F. (1975). Słowotworna struktura widdijesliwnych imennikiw suczasnoji ukrajinśkoji literaturnoji mowy. W: *Morfolohiczna budowa suczasnoji ukrajinśkoji mowy* (s. 35–82). Kyjiw: „Naukowa dumka”.
- Rochkind, S. L. (1961). Addziejastounyja nazouniki u suczasnaj białaruskaj mowie. W: *Z dasledawanniau pa białaruskaj i ruskaj mowach* (s. 47–67). Minsk: Dżiaržaunaje wuczebna-piedahahicznaje wydawiectwa Ministerstwa aswiety BSSR.
- Sajewicz, M. (1990). Produktywne typy słowotwórcze dewerbalnych nazw agentywnych w gwarach białoruskich okolic Narewki i Białowieży na Białostocczyźnie. *Slavia Orientalis*, XXXIX(3–4), s. 397–408.
- Sajewicz, M. (1997). O białorusko-ukraińskiej granicy językowej na Białostocczyźnie. *Rozprawy Slawistyczne*, 12, s. 91–105.
- Sajewicz, M. (2000). Desubstantywnie osobowe nazwy subiektów właściwości z formantem sufiksalnym w nadnarwiańskich gwarach białoruskich Białostocczyzny. *Acta Polono-Ruthenica*, 8, s. 235–264.
- Sajewicz, M. (2001). *O jednym przykładzie oddziaływania polskiego języka literackiego na system słowotwórczy gwar białoruskich Białostocczyzny*. W: *Intermedialność/Intermedialität* (s. 240–268). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Sajewicz, M. (2001). Dewerbalne osobowe nomina subiecti w nadnarwiańskich gwarach białoruskich Białostocczyzny. *Bielarusika–Albaruthenica*, 19, s. 51–64.
- Sajewicz, M. (2001). Z metodologii badań nad słowotwórstwem peryferyjnych gwar białoruskich Białostocczyzny. W: *Język i kultura na pograniczu polsko-ukraińsko-białoruskim* (s. 77–104). Lublin: Wydawnictwo Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej w Lublinie.
- Sajewicz, M. (2002). *Derywacja sufiksalna osobowych nazw subiektów w nadnarwiańskich gwarach białoruskich Białostocczyzny. Deverbativa, deadiectiva*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.
- Sajewicz, M. (2003). Zróżnicowanie etniczno-językowe wiejskiej społeczności prawosławnej Białostocczyzny w świetle badań naukowych oraz w oczach mieszkańców tego regionu. W: F. Czyżewski, P. Hrycenko (red.), *Język ukraiński: współczesność i historia* (s. 39–63). Lublin: Wydawnictwo Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej.
- Sajewicz, M. (2003). Sufiksualnoje słowoobrazowanije otğlagolnych nazwanij subiektow diejstwij w białoruskich gworach wierchniego tieczienija rieki Narew w białostockom riegonie (Polsza). W: S. Warchoł (ed.), *Proceedings of the third international Congress of Dialectologists and Geolinguists* (s. 254–268). Vol. II. Lublin: Maria Curie-Skłodowska University Press.
- Sajewicz, M. (2007). Odczasownikowe nazwy subiektów z formantami -lo, -un, -acz w nadnarwiańskich gwarach Białostocczyzny. *Acta Albaruthenica*, 7, s. 246–262.

- Satkiewicz, H. (1969). *Produktywne typy słowotwórcze współczesnego języka ogólnopolskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Sciacko, P. U. (1977). *Bielaruskaje narodnaje słowautwarennie. Afiksalnyja nazouniki*. Minsk: „Nawuka i technika”.
- Sciacko, P. U. (1965). Utwarennie nazownikau sa znaczeniem dziejuczaj asoby u suczasnych zielwienkich narodnych haworkach. W: *Linhwistyczny zbornik* (s. 180–186). Minsk: Minski dziażauuny piedadahacznyj instytut imia M. Horkaha.
- Sereda, F. J. (1957). Sufiks -cz, -acz u suczasnij ukrajinśkij mowi i joho widpowidnyky w rosijskij i biłoruśkij mowach. *Ukrajinska Mowa w Szkoli*, 2, s. 78–81.
- Sereda, F. J. (1955). *Suffiksalnyje suszczestwitielnyje w sowriemiennom ukraïnskom jazykie srawnitielno s sootwiestwujuszczimi suszczestwitielnymi russkogo i bieloruskogo jazykow*. Kijew: Kijewskij gosudarstwiennyj uniwersitet im. Tarasa Szewczenko.
- Sikorskaja, Z. S. (1972). *Suffiksallyje słowoobrazowanije imion suszczestwitielnych w ukraïnskich goworach jugo-wostocznego jazykowego pograniczja (mieżdurieczje Ajdara i Kaliwty)*. Kijew: AN USSR, In-t jazykoznanija.
- Smułkowa, E. (1960). Przykłady zróżnicowania morfologicznego gwar białoruskich Białostoczczyzny. *Sprawozdania z Prac Naukowych Wydziału Nauk Społecznych PAN*, III(5), s. 45–56.
- Smułkowa, E. (1968). Szkic systemów fonologicznych gwar Białostoczczyzny wschodniej. *Slavia Orientalis*, XVII(3), s. 415–418.
- Syniawśkyj, O. (1941). *Normy ukrajinśkoji literaturnoji mowy*. Lwiv: „Ukrajinske wydawnyctwo”.
- Szakun, L. M. (1978). *Słowautwarennie*. Minsk: Wszejszaja szkoła.
- Tetowska-Trojewa, M. (1988). *Otğlagolni imena za lica w bęlgarskite gowori. Nomen agentis*. Sofija: Izdwo na Byłgarska Akademija na naukite.
- Ułuchanow, I. S. (1972). Słowoobrazowatielnaja motiwacyja i jejo widy. *Izwestija AN SSSR, Sierija literatury i jazyka*, 30, s. 37–46.
- Ułuchanow, I. S. (1977). *Słowoobrazowatielnaja siemantika w russkom jazykie i princypy jejo opisanija*. Moskwa: Nauka.
- Waranowicz, W. L. (2005). *Słowautwarennie nazownikau u bielaruskaj mowie*. Hrodna: Hrodzienski Dziażauuny uniwersitet.
- Waszakowa, K. (1994). *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksalne obce*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Wiarchou, P. W. (1970). *Suffiksallyje słowoobrazowanije suszczestwitielnych w bieloruskom jazykie XI–XX wiekow. Sufiksy -ikb, owikb, -nikb, -ownikb, -lnikb, -czikb, -akb (-'akb), -czakb, -niakb, -aka (-'aka), -aczb (-'aczb)*. Minsk: AN BSSR, Institut jazykoznanija im. J. Kołasa.
- Winokur, G. O. (1959). Zamietki po russkomu słowoobrazowaniju. W: *Izbrannyje raboty po russkomu jazyku* (s. 419–442). Moskwa: Uczpiedgiz.
- Wiśniewski, J. (1977). Osadnictwo wschodniej Białostoczczyzny, geneza, rozwój oraz zróżnicowanie i przemiany etniczne. *Acta Baltico-Slavica*, IX, s. 7–80.
- Wiśniewski, J. (1980). Zarys dziejów osadnictwa na Białostoczczyźnie. W: S. Glinka, A. Obrębska-Jabłońska, J. Siatkowski (red.), *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny* (s. 14–27). T. 1. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich

Odczasownikowe pejoratywne nazwy subiektów z formantem *-ač* w gwarach białoruskich... 301

Zakrewska, J. W. (1976). *Narysy dialektnoho slowotworu w arealnomu aspekti*, Kyjiw: „Naukowa dumka”.

Ziemska, J. A. (1992). *Słowoobrazowanie kak diejatelnost'*. Moskwa: Nauka.

Ziemska, J. A. (1973). *Sowriemiennyj russkij jazyk. Słowoobrazowanie*. Moskwa: Proswieszczenije.

Zołotowa, W. (1962). Rzeczowniki dewerbalne osobowe we współczesnej polszczyźnie. *Poradnik Językowy*, 7–8, s. 310–322.

Summary

The goal of the article is to present a synchronic description of pejorative deverbal names of subjects with the formative *-ač* that are found in the Belarusian dialects of the Narewka area in the Białystok region. The paper contains a formal-semantic analysis of ca. 220 derivatives recorded in 20 villages in the gmina (commune) of Narewka, located in the central-eastern part of the Podlaskie province, in the Hajnówka district.

When describing the collected word-formation material, special emphasis was put on the following: the number of cases of the investigated derivational type, the activeness of the derivational type, the distribution of the formative (derivational morpheme), the semantic specialization of the formative, the expressive marking of the derivatives, the neutralization of the opposition between names of subjects and other semantic roles, the aspectual value of the derivatives, the temporal (current and potential) value of the derivatives, morphonological phenomena accompanying the process of derivation, word-formation tendencies in the studied category of derivatives.

Key words: Białystok region, Narewka, Belarusian dialects, deverbatives, pejoratives, formative *-ač*

Streszczenie

Celem artykułu jest opis dewerbalnych pejoratywnych nazw subiektów z formantem *-ač* występujących w gwarach białoruskich okolic Narewki na Białostocczyźnie. W artykule dokonano analizy formalno-semantycznej około 220 derywatów zebranych w 20 wsiach należących do gminy Narewka, która jest położona w środkowo-wschodniej części województwa podlaskiego, w powiecie hajnowskim. Przy opisie zgromadzonego materiału słotwórczego szczególną uwagę zwrócono na: liczebność typu słotwórczego, aktywność typu słotwórczego, dystrybucję formantu słotwórczego, specjalizację semantyczną formantu słotwórczego, nacechowanie ekspresywne derywatów, neutralizację opozycji między nazwami subiektów a innymi rolami semantycznymi, aspektową wartość derywatów, czasową wartość derywatów, zjawiska morfonologiczne towarzyszące procesowi derywacji, tendencje słotwórcze w zakresie badanej kategorii derywatów.

Słowa kluczowe: Białostocczyzna, Narewka, gwary białoruskie, deverbativa, peiorativa, formant *-ač*

Рэзюмэ

Мэтай працы з'яўляецца апісанне адзяслоўных пеяратыўных назваў суб'ектаў з фармантам *-ач* у беларускіх гаворках ваколц Нараўкі на Беласточчыне. У артыкуле аўтар праводзіць фармальна-семантычны аналіз каля 220 дэрыватаў, сабраных у 20 вёсках гміны Нараўка, якая знаходзіцца ў Гайнаўскім павеце Падляшскага ваяводства. Аналіз сабранага словаўтваральнага матэрыялу праводзіўся з улікам наступных з'яў: колькасная характарыстыка словаўтваральнага тыпу, актыўнасць словаўтваральнага тыпу, дыстрыбуцыя словаўтваральнага фарманта, семантычная спецыялізацыя словаўтваральнага фарманта, экспрэсіўна-ацэнная маркіраванасць дэвербатываў с суфіксам *-ач*, нейтралізацыя апазіцыі паміж назвамі суб'ектаў і іншымі ролямі, трывальныя суадносіны дэрыватаў і словаўтваральных асноў, часовыя суадносіны дэрыватаў і словаўтваральных асноў, марфаналагічныя з'явы, звязаныя з працэсам дэрывацыі, галоўныя тэндэнцыі развіцця даследаванай катэгорыі дэрыватаў.

Ключавыя словы: Беласточчына, Нараўка, беларускія гаворкі, дэвербатывы, пеяратывы, фармант *-ач*